
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 332.14:339.92

О. І. Гонта,
д.е.н., професор**ТЕКТОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АКТИВІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТРАНСКОРДОННОГО ОБ'ЄДНАННЯ ЄВРОРЕГІОН «ДНІПРО»**

У статті розглянуті інституціональні аспекти діяльності транс-кордонного мезорегіону. Особлива увага приділена необхідності розробки стратегічних орієнтирів регіонального розвитку з врахування інституціональних факторів активізації міжнародного співробітництва на рівні окремих територій.

В статье рассмотрены институциональные аспекты деятельности транскордонного мезорегиона. Особое внимание уделено необходимости разработки стратегических ориентиров регионального развития с учетом институциональных факторов активизации международного сотрудничества на уровне отдельных территорий.

The institutional aspects of activity of interboundary region are considered in the article. The special attention is given to the necessity of working out the strategic directions of regional development taking into account the created institutional factors of activation of the international cooperation at a level of separate territories.

Ключові слова: регіональний розвиток, транскордонне об'єднання, єврорегіони, тектологія, метод інересії, кон'югація.

Актуальність теми дослідження. За основу формування організаційних структур транскордонних взаємин регіонів України справедливо перейнятий досвід ЄС. Між тим, міжнародна взаємодія регіонів Західної Європи на фоні форсованого євробудівництва не відчувала різких поворотів макropolitики і зовнішньополітичних настроїв. Навіть в роки стагнації, т. з. «евросклерозу» (70-ті рр. ХХ ст.), ноти відторгнення ідеї союзу не було. Більш того, саме тоді, на рівні розгортання тенденцій регіоналізації Європи і розвитку міжнародного співробітництва її окремих територій, закладався куди більш міцний фундамент майбутнього феномену економічного та валютного союзу країн ЄС, ніж гасла та декларації про будівництво «єдиного європейського дому». В умовах достатньо розвинутої демократії населення перших єврорегіонів, реально відчувши позитивні соціально-економічні ефекти інтеграції, мало змогу донести ці відчуття до «центру», інститути якого тоді вже отримали організаційні контури.

Постановка проблеми. Проблеми організації транскордонного співробітництва особливо гострі у регіонах, які межують з новими кордонами незалежних держав. Зокрема, багаторічні спроби знайти ефективну форму організації транскордонного співробітництва з прилеглими регіонами сусідніх країн для Чернігівської області не мають успіху. Чинників вказаного становища багато, але, насамперед – сучасні неврайоновані політичні настрої та зовнішньоекономічні відносини між Україною, Росією та Білоруссю. Проте, специфічні міжрегіональні проблеми (соціально-економічні, екологічні, демографічні) існують, отже, і необхідність їх узгодженого вирішення залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням взаємин транс-кордонних угруповань присвячені численні роботи вітчизняних і зарубіжних

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

науковців, зокрема, П. Беленького, В. Будкіна, О. Вишнякова, М. Долішного, Д. Клімонта, П. Луцишина, Ю. Макогона, Н. Мікули, А. Мокія, С. Писаренко, В. Пили, О. Чмир, І. Школи та ін. Проте, недостатньо вивченою залишається специфіка взаємин територій з колишніми «прозорими» кордонами.

Метою статті є розробка тектологічних підходів до стратегічних орієнтирів регіонального розвитку з врахування інституціональних факторів активізації міжнародного співробітництва на рівні окремих територій в межах організаційної форми транскордонної взаємодії – єврорегіонів. Такі підходи дозволяють визначити об'єктивну основу співробітництва регіонів, що мають до ЄС опосередковане відношення (Україна), а інколи (Росія, Білорусь) – суперечливі політичні взаємини, між тим теж попадають у зону інтересів ЄС.

Викладення основного матеріалу. В Україні транскордонні об'єднання, за участю регіонів пострадянських країн, опинилися в останній час в площині невизначеності макро- та мегаполітики. У загальному русі подій та заявлених сценаріїв блискавичного процесу реформування соціально-економічних систем регіонів і національної економіки в цілому на другий план відведено значення вирішення транскордонних проблем окремих територій. Так і не сформована наукова основа організації такої специфічної взаємодії, не розроблені методичні підходи до виявлення сфер перетинання інтересів, отже **принципів побудови дерева спільних цілей**. Іншими словами, відсутня методологія інституціонального становлення співробітництва прикордонних регіонів, які до недавнього часу перебували у межах єдиної держави.

Так, Чернігівська, Гомельська та Брянська області стали прикордонними лише на початку 90-х років ХХ століття. До того часу (протягом сторіч) територіально-виробнича структура регіонів формувалася як єдине ціле. Відповідно, на сьогодні області мають поєднані транспортні, енергетичні, комунікаційні мережі, напрацьовані торговельно-економічні, етнокультурні зв'язки тощо. Це розглядалося як потужна база розвитку транскордонного співробітництва в умовах отримання незалежності, нових рамок кордонів і принципової реформації суспільно-економічних систем колишніх республік.

Користуючись прийнятою в країнах ЄС організаційною моделлю транскордонного співробітництва, було утворено Єврорегіон «Дніпро», до складу якого увійшли Чернігівська область України, Брянська область Російської Федерації та Гомельська область Республіки Білорусь. Ініціаторами створення Єврорегіону стали обласні органи виконавчої влади трьох областей. Угоду про створення Прикордонного Співтовариства Єврорегіон «Дніпро» укладено 29 квітня 2003 року в м. Гомелі на Міжнародній установчій науково-практичній конференції. Одночасно було підписано Статут Співтовариства.

Географічно границі Єврорегіону співпадають із зовнішніми кордонами областей-учасниць. Площа єврорегіону «Дніпро» складає 107,2 тис. кв. км, в т. ч. Чернігівська область – 31,9 тис. кв. км (30,0 % території єврорегіону), Брянська – 34,9 тис. кв. км (32,5 %), Гомельська – 40,4 тис. кв. км (37,5 %). Загальна кількість населення єврорегіону «Дніпро» – 4,3 млн. чол., з них в Чернігівській області проживає 1,3 млн. чол. (30,2 % населення Єврорегіону), в Брянській – 1,5 млн. чол. (34,9 %), в Гомельській – 1,5 млн. чол. (34,9 %). У 2006 р. було поставлене питання про приєднання до транскордонного об'єднання і Житомирської області, яка має спільні кордони з Білоруссю. Назву Єврорегіону – «Дніпро» – обрано, виходячи з того, що всі три області-учасниці розташовані в басейні ріки

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Дніпро. Задекларовано, що члени Співтовариства є рівноправними незалежно від розмірів території і кількості населення. Співтовариство має відкритий характер для органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади, у тому числі й інших держав.

Таким чином, єврорегіон «Дніпро» є першим в Україні, до складу якого не входять регіони країн-членів Європейського Союзу та кандидатів на вступ до ЄС. Крім того, всі області-учасниці єврорегіону отримали статус прикордонних порівняно недавно. Отже, однією з основних задач, що стоять перед об'єднанням – зменшення негативного впливу на соціально-економічний розвиток регіонів національних кордонів, відновлення порушених та налагодження нових зв'язків між Чернігівською, Гомельською та Брянською областями у взаємозалежних сферах суспільного життя.

Слід відмітити, що поки результати діяльності єврорегіону «Дніпро» більш ніж скромні і носять, переважно, організаційний характер, зокрема:

- сформовані керівні органи єврорегіону «Дніпро», до складу яких увійшли представники влади, бізнесу, громадськості, науковці;
- єврорегіон «Дніпро» став членом Асоціації Європейських Прикордонних Регіонів зі статусом спостерігача;
- налагоджені окремі контакти з рядом міжнародних організацій та фондів, зокрема, фондом «Євразія», представництвом ОБСЄ в Україні, Інститутом «ЄвроРегіо Україна»;
- відкрито взаємні представництва Чернігівської та Гомельської областей;
- проводиться робота з інформування громадськості щодо діяльності єврорегіону «Дніпро» тощо.

Якщо не користуватися офіційними звітами, витяги з яких наведено вище, то вся «діяльність» новоутвореного об'єднання зводилась до парадних зустрічей делегацій з представників влади, запевнень у добросусідстві і «справедливої критики», що треба активізувати роботу.

Слід окремо зупинитися на специфіці соціально-економічного розвитку Чернігівської області, як учасника транскордонного об'єднання з української сторони. Адже сама ідея утворення єврорегіону «Дніпро» базувалася на очікуванні поживлення економіки області за рахунок вирішення ряду спільних для прикордонних регіонів проблем. Друга за величиною території (після Одеської) область має потужний сировинний потенціал. На території області розвідано понад 400 родовищ корисних копалин. Сировинний потенціал регіону на 67 % складається з паливно-енергетичних корисних копалин (нафта, газ, конденсат, торф), на 30 % – будівельної сировини, 3 % інших видів багатств земних надр, в тому числі унікальне родовище бішофіту. У промисловому комплексі області виділяються колишні гіганти радянської індустрії ВАТ «Хімволокно», «Чексіл», «Пожмаш», підприємство космічної галузі – ВАТ «ЧеЗаРа», Ніжинський завод «Прогрес» та ін., серед означених підприємств успішно функціонує лише перше. Між тим, частка регіону у загальнонаціональному виробництві складає лише 1,7 %.

Аналіз внутрішніх і зовнішніх імпульсів розвитку економіки регіону, зокрема засобів акумуляції вітчизняного і зарубіжного капіталу, показав наступне. Щодо внутрішніх інвестицій, то Чернігівська область не має ефективних інститутів спільного фінансування, хоча в регіоні зареєстрована компанія з управління активами «КУА «ЕКСПЕРТ ЕССЕТ МЕНЕДЖМЕНТ». Підприємства регіону мають безальтернативний варіант інвестиційних ресурсів –

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

власний розвиток на основі банківського кредитування, без прямого залучення коштів інституціональних інвесторів та фізичних осіб.

Стосовно зовнішніх джерел фінансування економіки регіону і надій пов'язаних з їх розширенням після утворення транскордонного об'єднання, слід зауважити, що сенс організації євро регіонів досить часто викривлюється. Так, у теоретичних і практичних підходах до вирішення питань організації прикордонних взаємин нерідко висувається ідея утворення вільних економічних зон (ВЕЗ) різного типу. При цьому, ідея ВЕЗ, як розумного і обмеженого винятку із загального режиму функціонування економічних суб'єктів, часто нівелюється, особливо зважаючи на кількість районів, областей та науково-виробничих «точок», що потенційно претендують в Україні на статус спеціальних зон інвестування.

Орієнтація на масове надходження іноземних інвестицій, що закладена у подібних проектах, нерідко необґрунтована. Доказом слугують результати дії режиму сприяння процесу іноземного інвестування в Україні (до 1996 р.), які показали чітку спрямованість зарубіжних надходжень у некапіталомісткій галузі регіону. При всіх позитивах (поповнення місцевого бюджету, збережені робочі місця), для довгострокової структурної перебудови господарства регіону вирішального значення іноземні капіталовкладення не мають, оскільки пріоритетними галузями для інвесторів стабільно залишаються харчова промисловість, оптова і роздрібна торгівля та зв'язок. Звертає увагу наявність серед країн-інвесторів значної кількості зон офшорного бізнесу, що є реакцію вітчизняного капіталу на непривабливі умови прямого довгострокового інвестування в економіку України взагалі, та в господарство Чернігівщини зокрема. Так, дія пільгового режиму інвестування на територіях пріоритетного розвитку, якими у 1999 р. були об'явлені Городнянський, Корюківський, Новгород-Сіверський, Ріпкінський, Семенівський, Чернігівський, Щорський райони (мікрорайони, що є безпосередньо прилеглими до кордонів), виявилась не досить результативною, хоча привабила певне коло іноземних інвесторів. Отже, і скасування дії спеціального режиму у 2005 р. не стало руйнівним, хоча за даними облдержадміністрації, недоотримано інвестицій на 6 млн. дол.

Не зосереджуючись на конкретизованому аналізі потоків іноземного інвестування та зміни акцентів диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності регіону, тільки констатуємо, що всі організаційні зусилля по утворенню євро регіону «Дніпро» ніяк не вплинули на активізацію зовнішніх зв'язків області. Не побудований жодний інвестиційний проект, що має відношення до вирішення спільних проблем регіонального розвитку прикордонних регіонів. Більш того, динаміка зовнішньоекономічної активності не проявила себе у секторах перетинання інтересів України, Росії і Білорусі. Політичні пояснення такого становища не є виправданням. З точки зору економічної науки, де домінує поняття інтересів, як спонукальної сили господарського розвитку, поява будь-яких інституціональних «коридорів» має збуджувати ділове середовище. На наш погляд, стагнація євро регіону «Дніпро» пов'язана саме з методологічними прорахунками. Зокрема – відсутністю комплексного бачення стратегії розвитку транскордонного об'єднання, специфіки потенціалу та шляхів його реалізації.

Ми пропонуємо провести методологічний аналіз тектології формування і регулювання транскордонних об'єднань регіонального рівня. За допомогою методу інгресії мають викристалізуватися завдання створення організуючого ланцюга між комплексами, що формуються. При цьому, методологічне об-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ґрунтування повинні отримати фактори соціально-економічного консонансу (від лат. *consonantia* – співзвучність) та основа об'єктивних зв'язків елементів територіальних систем, які переслідують реалізацію спільних цілей євро регіону «Дніпро», за умов їх узгодженості зі стратегічними цілями ефективного функціонування макроекономічних систем держав, що мають спільні кордони, отже і схожі проблеми, які потребують концентрації зусиль для їх вирішення.

З точки зору системного аналізу, організація транскордонного об'єднання, яке має специфічні риси, подібні до характеристики євро регіону «Дніпро» (зокрема: генетичну єдність суспільно-економічної тканини; високий ступінь історико-культурного та демографічного взаємовпливу; взаємодоповнюваність ключових секторів економіки) має спиратися на наукові основи організації взаємодії. Слід зауважити, що взаємодоповнюваність господарських комплексів, на основі якої можна було б стимулювати підтримку і розвиток виробничо-коопераційних зв'язків, економічно доцільних в умовах ринку, за роки незалежного існування пострадянських країн вже багато де втрачено. Проте, така втрата відбулася не за принципом раціоналізації господарських зв'язків, а виходячи з високої «ціни» трансакційних витрат, пов'язаних із ускладненими процедурами подолання нових кордонів та опануванням змін правових режимів сусідніх країн. Крім того, на реалізацію потенціалу транскордонного співробітництва негативно впливає кадрова політика: постійні зміни (або їх очікування) місцевих влад в регіоні, представники яких швидше втрачають посади, ніж встигають досягнути обсяг проблем області та напрацьованих перспектив її розвитку, в тому числі – в рамках євро регіону «Дніпро».

Підкреслимо, що повністю визнаючи позицію Комітету Регіональних і місцевих влад Європи щодо унікальності типу зв'язків в межах кожного транскордонного об'єднання, переконані, що проблеми, що стоять на перепоні розвитку в європейських інституціональних рамках співробітництва між Чернігівською, Брянською та Гомельською областями є актуальними для багатьох прикордонних регіонів України, які межують з пострадянськими країнами.

За нашим переконанням, основна проблема фактичної безрезультативності євро регіону «Дніпро» полягає у дезорієнтації учасників саме на етапі стратегічного планування та організації утворення. За термінологією О. Богданова [1], транскордонне об'єднання такого типу є кон'югацією, тобто такою схемою взаємодії регіональних комплексів, яка призводить до утворення нових форм (які, в свою чергу, можуть дати очікувані ефекти «місцевих синергізм», як сенсу утворення транскордонного співробітництва). Елементи, що об'єднуються в організаційну комбінацію повинні мати певну площину спільного, для соціально-економічних систем це – спільні цілі. Водночас, досить часто зустрічається такий порядок речей, коли соціально-економічні системи мають однакові цілі, а кон'югації не відбувається. Можна стверджувати, що спільність цілей розвитку може бути не схожістю, а співпадінням. Що дає такий ракурс дослідження? Наприклад, Україну орієнтують на цільові настанови оточуючих мега- і макросистем з потужною кількісною і структурною усталеністю, пропонуючи «увійти у світ соціально-економічних і демократичних орієнтирів вищих щаблів сучасної цивілізації», тобто розчинитися у вказаному середовищі. Необхідно враховувати, що «схожість цілей»: ринковий механізм, конкурентні імпульси, демократизація суспільства в даному випадку можуть являти собою дезорганізовану комбінацію.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Оснoву входження до будь-якого середовища, організації співробітництва складає єдиний реальний елемент спільності – сполучення зусиль для досягнення спільної цілі. **Кон'югація комплексів** будь-якого рівня призводить до утворення нових форм, які отримують кількісну і структурну стійкість, отже, і можливість протистояти деструктивним зовнішнім впливам. При цьому важливо враховувати, що цілі взаємодіючих сторін не повинні бути абсолютно ототожнені. **Організуючий ефект кон'югації** виникає завдяки своєрідному **консонансу елементів, цілей, мотивів, цінностей** тощо, тобто об'єднання різнопланових, але співзвучних орієнтирів розвитку. При цьому, елементи на яких базується подібний консонанс (організоване сполучення) можуть бути самими різними. Можна лише виокремити два напрями таких сполучень:

- асоціації за схожістю;
- асоціації за контрастом.

Асоціації за схожістю надають можливість появи нових форм, нових комплексів. Асоціації за контрастом визначають сенс (ціль) утворення комплексу, тобто мова йде про взаємодоповнюваність елементів середовища, що організується.

Таким чином, зв'язок між комплексами може бути двояким:

- 1) однорідний, або симетричний, коли елементи мають однакову соціально-економічну природу, спільну ціль і однакові організаційні функції;
- 2) неоднорідний, або асиметричний, коли сполучуються різнорідні елементи, які виконують різні організаційні функції, але ціль розвитку є спільною.

Зауважимо, що подібне заглиблення в методологію взаємодії територіальних утворень на системному рівні не є «мистецтвом для мистецтва». Як показав досвід роботи у керівних органах євро регіону «Дніпро», є багато опонентів як правомірності самої назви, так і співвідношення організації транскордонного співробітництва України, Росії і Білорусі з мегарегіональними проблемами ЄС.

Але ми переконані, що існує об'єктивна необхідність інституціонального оформлення взаємодії між вказаними регіонами в рамках такої організаційної структури, яка є відпрацьованою і регламентованою («зрозумілою, прозорою, передбачуваною» тощо) з позицій ЄС. Це суголосне навіть нинішнім «розмитим» контурам перспективи взаємин Україна – ЄС, в якій лише стрижень взаємодії залишається незмінним – єдине материкове (навіть континентальне) поле проблем і необхідність їх вирішення через пошуки компромісів на різних ієрархічних рівнях економіки та політики.

В цьому плані, саме розвиток транскордонного співробітництва є найбільш простим і доступним етапом досягнення гомогенної атмосфери європейської цивілізації, без дотикання до гострих кутів макрополітики, векторів інтеграційного вибору та ін. Саме тому і спостерігається, до речі, зацікавленість європейських структур в організації подібних утворень між, зокрема, Україною, Росією і Білоруссю. Адже сьогодні Україна – східний кордон ЄС і конфронтація та непорозуміння між іншими представниками кордонів прилеглої країни створюють дискомфорт для реалізації планів самого ЄС. Наша черга зрозуміти такі переваги сьгоднішніх інтересів ЄС і скористатися моментом, тобто «ситуаційними перевагами» в руслі здійснення вітчизняної регіональної політики, основою якою задекларовано принцип субсидіарності.

Сутність застосування методу інгресії до організації транскордонних утворень мезарегіонального рівня полягає в наступному. В тому випадку, коли поєднуються асиметричні за своєю природою комплекси, постає першочер-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

гове завдання виявлення сфер узгодженості цілей. Для цього потрібна інформація про наявність схожих цілей у партнера. Можуть бути і такі випадки, коли схожі цілі є в наявності, проте, елементи, здатні до злиття відсутні. До речі, саме такі випадки для транскордонного співробітництва на теренах пострадянського простору-2010 вже актуалізувалися. Як відмічалось, значна кількість виробничо-коопераційні зв'язків у базових галузях промисловості України, Росії і Білорусі втрачена, причому не з орієнтації на їх оптимізацію, а на реалізацію певних бізнес-інтересів, або з політичних мотивів та правових неузгодженостей.

Проте, згідно тектології, порядок речей – змінний, тому можна «культувати» сумісний організаційний порядок речей, що в практичному плані означає зміну акцентів (не курсу) зовнішньоекономічної політики, взаємна адаптація правового поля, стимулювання позитивного настрою підприємницького середовища до спільного вирішення проблем.

Висновки. Отже, зв'язок між територіальними системами, коли соціально-економічні комплекси органічно ув'язуються з елементами інших може бути безпосереднім (приклад: національна економіка – економіка регіонів). Якщо прямиий зв'язок між комплексами відсутній, то доцільно застосовувати метод інгресії, тобто утворення організуючих комплексів між комплексами, що організуються. У перекладі на язык економічної науки XXI ст. необхідне створення інститутів, що забезпечують узгодження цілей, виявлення пріоритетів розвитку транскордонного об'єднання та забезпечення координації його учасників. Згідно з запропонованим підходом до організації транскордонного співробітництва необхідно:

– розширювати коло взаємодіючих елементів (від культурних та освітніх зв'язків до стимулювання економічних контактів), що має забезпечити кількісну сталість елементів транскордонного комплексу;

– вдосконалювати організаційні зв'язки між елементами комплексу. При цьому важливо, що структурну стійкість необхідно розглядати не по відношенню до екстерналій взагалі, а по відношенню до конкретних впливів.

Таким чином, основною проблемою, що перешкодить розвитку транскордонного об'єднання регіонів України, Росії та Білорусі є відсутність методологічного обґрунтування специфіки такого типу зв'язків прикордонних регіонів. Калькування організаційного досвіду транскордонного співробітництва в ЄС виявилось недостатнім. Актуальним залишається пошук несучої конструкції самої системи взаємодії регіонів та локалізації тих секторів, функціонування яких порушує сталість структури. При цьому, згідно методу інгресії, без виявлення саме структуроутворюючих спільних цілей регіонального розвитку та їх інституціонального закріплення перспективи новоутвореного транскордонного об'єднання немає.

Література

1. Богданов А. Тектология: (общая организационная наука) / А. Богданов. – М.: Экономика, 1989. – 298 с.
2. Беленький П. Формування та розвиток систем міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні / П. Беленький, Н. Мікула // Регіональна економіка, 2001. – № 3. – С. 61-72.
3. Гонта О. І. Реалізація транснаціональних проектів у сфері формування інфраструктури євро регіону «Дніпро» / О. І. Гонта // Вісник ДонНУ. – Донецьк. – 2005. – № 2-2. – С. 26-30.
4. Долішній М. І. Стратегічні напрями розвитку транскордонного співробітництва / М. І. Долішній // Зб. наук. праць: Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Вип. 6 (XXXVII). – Львів: НАН України, І-т регіональних досліджень, 2002. – 667 с.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

5. Мікула Н. Єврорегіони: Досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 222 с.

6. Сич Є. Проблеми розвитку інтеграційних процесів у прикордонних регіонах / Сич Є., Савченко В., Сумін О., Гонта О. // Економіка України. – 1998. – № 10. – С. 33-42.

Надійшла 17.11.2010